

УДК 736.3(477.83/.86-22),, 1876”:027.54 (477.83-25)

**ПЕЧАТКИ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД БІРЧАНСЬКОГО
ПОВІТУ 1876 р. (із фондів Львівської національної наукової
бібліотеки України імені В. Стефаника)**

Роман Голій

кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу наукових досліджень спеціальних видів документів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8149-2470>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2024-16\(32\)-19](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2024-16(32)-19)

Подано опис 52 печаток сільських громад Бірчанського повіту, поставлених на документі 1876 р. Більшість із них вперше впроваджено до наукового обігу. Під час опису печаток застосовано методи дипломатики, археографії та епіграфіки. Кожен опис складається з таких категорій: номер у переліку громад на документі, назва громади, форма печатки, її розміри, матеріал, колір, зображення, напис (легенда), тип, вид різьби й особливості відбитка. Зроблено також загальну характеристику документа та сфрагістичний аналіз описаних печаток. Особливу увагу звернено на датування толок, типологію печаток та групування їх за стилями авторського виконання.

Толоки з контррельєфом є зазвичай давнішими, ніж толоки з випуклим рельєфом, та належать переважно до емблематичного типу, трапляються також відбитки гербового і довільного типів. Печатки з випуклим рельєфом мають довільний тип, причому декор на усіх – той самий (суцвіття з двома листками). Серед контррельєфних толок можна виділити кілька авторських стилів. Печатки з випуклим рельєфом виготовлені за одним зразком і фактично втратили свої індивідуальні риси.

Ключові слова: *сфрагістика (сигілографія), сільські печатки, печатки Галичини, опис печаток, Бірчанський повіт.*

Постановка проблеми. У складі Австро-Угорської імперії Бірчанський повіт був розміщений у самісній середині Королівства Галичини та Лодомерії. Перенесення внаслідок місцевої адміністративної реформи 1876 р. центру повіту з м. Бірча до м. Добромиль викликало заперечення в повітовій раді, урядників бірчанської громади та в керівників прилеглих до Бірчі громад. Вони підготували відповідне звернення до державного уряду щодо перегляду доцільності згаданої реформи. Документ підписали представники 57 громад, тобто більшості сіл і міст повіту (станом на 1876 р. у Бірчанському повіті було 96 поселень, які становили 91 громаду). Але повітовий центр таки перенесли у липні 1876 р., відтак Бірчанський повіт було перейменовано на Добромильський [12].

Сьогодні територія колишнього повіту перебуває на пограниччі: частково у складі Львівської області в Україні, частково – в Підкарпатському воеводстві у Республіці Польщі. Причому Добромиль належить до України, а давніший повітовий центр Бірча, а також Риботичі (одне з міст у колишньому повіті) – до Польщі. Попри те, згадані два останні поселення були важливими центрами українства у другій половині XIX ст. Адже саме Бірча мала осідок одного з деканатів греко-католицької Перемишльської єпархії, а Риботичі славилися школою українського іконопису.

У Польщі всі села колишнього повіту катастрофічно постраждали під час проведення польською комуністичною владою акції «Вісла» у 1947 р. Через масову примусову депортацію українців деякі населені пункти залишаються знелюдненими навіть дотепер. Крім того, у 1970-х роках намагалися також змінити назви окремих сіл, щоб стерти з географічних карт пам'ять про українські поселення, проте завдяки громадському розголосу попередні назви було повернено. Тому дослідження документальних пам'яток, які стосуються українських сіл, знищених у Польщі, має важливе значення для збереження історичної пам'яті.

Оригінал згаданого документа (Прохання Бірчанської повітової ради щодо перегляду рішення про перенесення центру староства) зберігається у фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Він містить підписи численних місцевих урядовців, завірені кількома десятками печаток. Відтак цей документ є важливим історичним джерелом

для дослідження сфрагістики сільських громад Галичини другої половини XIX ст.

Тему дослідження актуалізує також незначна кількість спеціальних праць щодо вивчення сфрагістики сільських громад Галичини, зокрема печаток Бірчанського повіту. Львівський архівіст О. Маркевич у цьому контексті слушно зауважував: «печатки сільських громад майже зовсім невідомі історичній науці. Вони можуть дати багатий матеріал для вивчення історії міст та сіл, сільського самоврядування» [6, с. 241]. Отож нерозкритість означеної проблематики робить особливо важливим вивчення цієї групи пам'яток.

Мета статті – зробити сфрагістичний аналіз та запровадити до наукового обігу печатки сільських громад Бірчанського повіту за матеріалами документального джерела 1876 р.

Методологія. Дослідження виконано на загальнонаукових та вузькоспеціальних сфрагістичних методологічних засадах. Використано методи аналізу, синтезу, сфрагістичної типології, елементи археографічної критики документа, метод групування. Для прочитання нечітких і нерозбірливих написів на печатках застосовано методи дипломатики (для визначення загальних назв органів самоврядування), археографії та епіграфіки (під час порівняння неоднакових форм написання власних назв одного і того ж села на документах і на печатці).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри величезний масив джерельного матеріалу, який стосується сільських печаток Галичини, ці сфрагістичні пам'ятки майже не розкриті в науковій літературі. Вперше у вітчизняній сфрагістиці звернув увагу на згадану проблематику О. Маркевич. Учений зокрема порушував питання щодо часу і причин виникнення сільських печаток [7], зауважував певні особливості документів, на яких є громадські сфрагістичні пам'ятки [6]. О. Маркевич розробив картку обліку сфрагістичних пам'яток, яку було апробовано у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові [5, с. 29]. Напрацьовання дослідника частково перейняли працівники інших установ. Наприклад, формуляр картки, яку він розробив, використано для опису печатки в одній із фондів справ відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка [8]. Проте далі ця робота не була продовжена.

Деякі сільські печатки Галичини були опубліковані в краєзнавчих [16] та сфрагістичних [10; 11] дослідженнях. Проте пам'ятки Бірчанського повіту рідко потрапляли під увагу сфрагістів [3, іл. 5–7; 15, с. 51, 208]. Оскільки територія колишнього повіту зараз перебуває на пограниччі між Україною і Польщею, то це додатково зумовлює малочисельність досліджень означеної тематики.

Виклад основного матеріалу. У 1850-х рр. Королівство Галичини і Лодомерії мало кількарівневу адміністративну структуру: великі округи були поділені на дрібніші повіти, до яких належали сільські і міські громади. Бірчанський повіт входив до Сяноцького округу. 1867 р. внаслідок адміністративної реформи округи були ліквідовані, а замість них функціонували тільки повіти, територія яких стала дещо іншою, порівняно з попереднім повітовим поділом. Відтак виник новий Бірчанський повіт, сусідами якого були Березівський, Перемишльський, Старосамбірський, Лісківський і Сяноцький повіти. Територіально м. Бірча розташована на півдорозі між Перемишлем і Сяноком [14, р. XXVIII–XXXI]. Попри вигідне географічне розташування, місто було повітовим центром тільки до 1876 р.

Більшість населення повіту у той час була українською: загалом там проживало 52 тис. осіб, із них понад 36 тис. – християни східного обряду (тобто більше, ніж дві третини усього населення повіту), до західного обряду належало майже 11 тис., решта – нехристиянського віросповідання (переважно юдеї). Якщо брати до уваги процес перманентного окатоличення українців Галичини впродовж кількох попередніх століть, то стає зрозумілим, що населення повіту було майже повністю українським. Особливо це стосувалося сільських поселень, де проживало приблизно 45 тис. осіб. Католики західного обряду переважно жили у містах, хочє міське населення повіту також включало дуже значну частку греко-католицького населення [13, с. 73].

29 грудня 1875 року Президія Галицького намісництва надіслала розпорядження до Бірчанського староства щодо наміру розпочати переговори з громадою міста Добромилів про дванадцятилітній договір найму приміщення для органів повітової влади, які мали б перенести з Бірчі. 5 лютого 1876 року відділ повітової ради разом із сільськими органами влади Бірчанського староства

звернулися до місцевої повітової ради щодо скасування згаданого розпорядження Президії намісництва [4]. Того ж дня повітова рада звернулася з цим проханням до відповідного міністерства. Як додаток до звернення долучено прохання органів місцевої влади з переліком 57 громад та відповідними печатками [9].

Опис документа як сфрагістичного джерела

Тип і суть документа: Прохання до державного уряду від Бірчанської повітової ради та місцевих сільських громад, доміній, підприємств і парафій про перегляд рішення щодо перенесення центру староства з Бірчі до Добромиля.

Дата документа: січень 1876 р.

Мова документа: німецька; імена і прізвища представників громад написано переважно польською, попри те, що ці імена дуже часто українські (Wasył, Iwan [9, арк. 70], Anton, Josif, Mikola [9, арк. 70 зв.] тощо; священники сіл Ямна Долишня, Ямна Горішня, Грозьова, Войткова підписалися українською [9, арк. 72, 73, 73 зв.]).

Кількість печаток на документі. Загальна кількість усіх печаток на документі – 79. Перелік громад містить 57 назв, проте кількість відбитків у документі значно більша, оскільки крім печаток громад під назвами деяких поселень поставлено також печатки місцевих власників (шляхтичів), доміній, парафій, поштових відділень, підприємств (аптека, фабрика скловиробів) тощо. Дві громади міські: Бірча (№ 56) та Риботичі (№ 52); інші 55 – сільські. Підписи представників трьох сіл не підтверджені печатками: два села представлені тільки підписами (№ 43, 51), одна громада – підписами і парафіяльною печаткою (№ 46). Отже, загалом на документі відтиснено 52 печатки сільських громад.

Сигляційне формулювання (вказівка у документі про опечатування): формулювання у тексті відсутнє; печатки відтиснено поряд із підписами осіб (представників органів самоврядування, місцевого духовенства, власників доміній, приватних підприємців тощо) під назвами відповідних громад.

Місце розміщення печаток на документі: після тексту вертикальною колонкою переважно посередині рядка.

Спосіб опечатування: усі печатки прикладні (відтиснені).

Функція печаток на документі: завіряльна (підтверджує достовірність підписів та надає документові юридичної сили) [17, р. 45].

Стан збереження печаток: чорнильні та сажові відбитки добре збережені, хоча деякі з них відтиснені нечітко. Сажові відтиски у дещо гіршому стані, ніж чорнильні. Водночас деякі чорнильні відбитки частково вицвіли і втратили колір. Про особливості конкретних печаток сільських громад зазначено у відповідній рубриці опису кожного відбитка. Деякі печатки власників сіл (шляхтичів) відтиснені на сургучі, майже усі вони пошкодженні і нечитабельні.

Місце зберігання документа: Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 2. Арк. 70–75.

Опис печаток сільських громад

Кожен опис включає такі категорії: номер кожної громади у переліку на документі, назва громади (власника печатки), форма печатки, її розміри (якщо відбиток круглий, вказано діаметр (Ø), якщо овальний – висоту і ширину), матеріал, колір, зображення, напис (легенда), тип, вид різьби й особливості стану збереження.

Зміст деяких вузькоспеціальних понять: толока з *контррельєфною* різьбою – печатка, призначена для барельєфних (сургучевих, воскових) відтисків, однак на практиці печатки з контррельєфом використовували також для чорнила і сажі (тоді відбиток має темне тло та незабарвлене зображення і напис); толоки з *випуклим рельєфом* – печатка, призначена для «мокрих відтисків», штемпелів і штампів [17, р. 52–53], відбитки таких печаток мають незафарбоване тло та зафарбовані зображення і напис [1, с. 248–249; 2, с. 203]; зображення *нечитабельне* – з пошкодженнями, які не дозволяють розпізнати зображення на печатці [17, р. 194]; відтиск *нечіткий* – має дефекти, що з'явилися через неналежне відтискання [17, р. 188]; відтиск *нерозбірливий* – з пошкодженнями, що не дозволяють цілком чи частково прочитати напис [17, р. 194]; тип печатки з *довільним зображенням* містить декорований елемент або орнамент, який не пов'язаний із назвою чи діяльністю власника печатки [17, р. 163]; печатка *емблематичного типу* містить символ, пов'язаний із власником толок (відображає його господарський, професійний чи функціональний статус), емблематичні печатки часто мають унікальні зображення, які не повторюються на інших толоках [17, р. 160–161]. Закінчення рядка тексту або інше розірвання

напису позначено скісною рисою /. Нерозбірливий текст або найбільш ймовірні частини напису подано у [квадратних дужках].

№ 1. Печатка громади Ліщава Долішня (*іл. 1*). Форма: круг. Розміри: Ø 31 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAŁ GMINNY. / WIEŚ / LESZCZAWA DÓLNA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 2. Печатка громади Ліщава Горішня. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAŁ GMINNY. / WIEŚ / LESZCZAWA GÓRNA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий, але нечіткий.

№ 3. Печатка громади Рудава. Форма: круг. Розміри: Ø 31 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: нечитабельне. Напис: [...] /RUDAŦKA *. Тип: імовірно, емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий, частково накладений на іншу печатку.

№ 4. Печатка громади Котів. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZ[AŁ G]MINNY. / WIEŚ / KOT[ÓW.]. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск нерозбірливий, частково накладений на іншу печатку.

№ 5. Печатка громади Стара Бірча. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: будівля з двосхилим дахом. Напис: [URZAŁ GMINNY] / [WIEŚ ...]. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нерозбірливий.

№ 6. Печатка громади Корінець. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAŁ GMINNY. / WIEŚ / KORZENIEC. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий, але нечіткий.

№ 7. Печатка громади Лодинка Горішня. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: сокира і коса, поставлені держачками донизу, вістрями повернені одна до одної. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ [Ł]ODSINKA [GÓRNA]. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нерозбірливий.

№ 8. Печатка громади Богушівка. Форма: круг. Розміри: Ø 31 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / BOGUSZÓWKA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск частково накладений на іншу печатку.

№ 9. Печатка громади Нова Весь. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: нечитабельне. Напис: [URZAÐ GMINNY] / WIEŚ NOWA WIEŚ. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий, частково накладений на іншу печатку.

№ 10. Печатка громади Воля Корінецька. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / WOLA-KORZENI[ЕСКА]. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий, але нечіткий.

№ 11. Печатка громади Малава. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / MALAWA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий, але нечіткий; первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 12. Печатка громади Яблониця Руська. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / JABŁONICA – RUSKA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий, але нечіткий.

№ 13. Печатка громади Грушівка. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: нечитабельне; ймовірно, жук-хрущ. Напис: [URZAÐ GMINNY. / WIEŚ CHROSZÓWKA]. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 14. Печатка громади Улуч. Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / ULUCZ. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: у документі відтиск зроблено розверненим догори низом.

№ 15. Печатка громади Добрянка. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / DOBRZANKA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 16. Печатка громади Ляхава. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / LACHAWA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск чіткий.

№ 17. Печатка громади Добра Шляхетські. Форма: круг. Розміри: Ø 28 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: нечитабельне; герб на овалному щиті, над щитом – корона і три великі пера, обабіч щита – знамена, під щитом, можливо, гармати і ядра. Напис: [URZAÐ GMINNY. / WIEŚ DOBRA SZLACHECKA.]. Тип: гербова печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 18. Печатка громади Добра Рустикальні. Форма: круг. Розміри: Ø 31 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / RUSTYKALNA DOBRA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий, але нечіткий.

№ 19. Печатка громади Лодина. Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / ŁODZINA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий.

№ 20. Печатка громади Гломча. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / HŁO[...]A. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск нерозбірливий.

№ 21. Печатка громади Брежава. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: сажа. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / BREŻAWA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий, але нечіткий; його зроблено під назвою громади: Gmina Brzyza.

№ 22. Печатка громади Розпуття. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / ROZPUCIE. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 23. Печатка громади Сівчина. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / SUFCHYNA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 24. Печатка громади Бруска. Форма: круг. Розміри: Ø 31 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: два перехрещені оленячі роги. Напис: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ BRZUSKA. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нерозбірливий.

№ 25. Печатка громади Лодинка Долішня (*ил. 2*). Форма: круг. Розміри: Ø 31 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: серп і коса, поставлені держаками донизу, вістрями повернені один до одного. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ ŁODZINKA DOLNA. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 26. Печатка громади Ясениця Сівчинська. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: хрест із видовженим клиноподібним нижнім кінцем, над хрестом – місяць, обернений рогами донизу. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / JASIENICA SUFCZYNSKA. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нерозбірливий.

№ 27. Печатка громади Ямна Долішня. Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / JAMNA – DÓLNA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 28. Печатка громади Ломна. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / ŁOMNA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 29. Печатка громади Кузміна. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / KUZMINA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 30. Печатка громади Креців. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / KRECÓW. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 31. Печатка громади Ростокі. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / ROSTOKI. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 32. Печатка громади Тростянець. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двомалистками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / TRZCIANIEC. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 33. Печатка громади Ліщавка (*іл. 3*). Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: собака (лисиця, вовк) стоїть на задніх лапах, передніми лапами тримає двопасмове знамено, на верхів'ї знамена – шестикутна зірка. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ LESZCZAWKA. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нерозбірливий.

№ 34. Печатка громади Крайна. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / KRAJNA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 35. Печатка громади Гута Бруска. Форма: круг. Розміри: Ø 31 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: собака (лисиця, вовк), що біжить. Напис: [...] / [WIEŚ ... BRZUSKA]. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий; у документі його зроблено розверненим догори низом.

№ 36. Печатка громади Липа. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / LIPA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск розбірливий.

№ 37. Печатка громади Криве. Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / KRZYWE. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 38. Печатка громади Лісковате (іл. 4). Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: собака (лисиця, вовк) біля похиленого дерева. Напис: [DORF L] ISKOWATE / SANOKER / KREIS. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 39. Печатка громади Грозьова. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / GRAZIOWA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск нерозбірливий.

№ 40. Печатка громади Новосільце Козицьке. Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / NOWOSIELCE – KOZICKIE. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 41. Печатка громади Іскань. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: рука, що тримає три стріли, вістрями донизу, лікоть опертий на основу (можливо, на корону). Напис: [URZĄD GMINNY.] / [WI]EŚ [ISKAŃ]. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 42. Печатка громади Тарнавка. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: два перехрещені мечі, повернені вістрям донизу. Напис: [URZĄD GMINNY.] / WIEŚ TARNAWKA. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 43. Громада села Лопушанка представлена підписами вїйта та його заступника. Печатка громади на документі відсутня.

№ 44. Печатка громади Войтківка (*ил. 5*). Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY./ WIEŚ / WOYTKOWKA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск чіткий.

№ 45. Печатка громади Войткова. Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: чорнило. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / WOYTKOWA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 46. Громада села Ямна Горішня представлена підписами вїта і його заступника, а також місцевого греко-католицького пароха. Печатка громади на документі відсутня, однак поряд із підписом пароха відтиснено парафіяльну печатку.

№ 47. Печатка громади Кописно (*ил. 6*). Форма: овал. Розміри: 36 × 29 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: будівля з високим цоколем, верх будівлі містить три дашки, бічні дашки завершені прапорцями, внизу цоколя зліва – портал; оба-біч будівлі зображено два загострені стовпи; справа і зліва від зображення – дві гілочки. Напис: GROMADA KOP[ISNO]. Тип: емблематична печатка; печатка з архітектурним мотивом. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск частково нерозбірливий.

№ 48. Печатка громади П'яткова. Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / PIĄTKOWA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск чіткий.

№ 49. Печатка громади Жогатин. Форма: круг. Розміри: Ø 29 мм. Матеріал: чорнило. Колір: зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / ZOHATYN. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 50. Печатка громади Явірник Руський. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / JAWORNIK RUSKI. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відтиску: первинний колір, імовірно, був темно-зелений.

№ 51. Громада села Трійця представлена підписами вїта та члена громадської ради. Печатка громади на документі відсутня.

№ 52. Громада міста Риботичі представлена міською печаткою, а також підписами вїта, члена громадської ради та пароха.

№ 53. Печатка громади Посада Риботицька (*іл. 7*). Форма: круг. Розміри: Ø 34 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: птах, що пливе по воді. Напис: WIES PO[SA]DA / PANSTWO / RYBOTYCZE. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 54. Печатка громади Бориславка. Форма: круг. Розміри: Ø 34 мм. Матеріал: чорнило. Колір: світло-зелений. Зображення: нечитабельне; можливо, повний герб із короною і перами зверху. Напис: WIE[Ś B]ORYSŁAWKA / PANSTWO / [RYBOTYCZE]. Тип: емблематична печатка; можливо, гербова печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 55. Печатка громади Юречкова. Форма: круг. Розміри: Ø 30 мм. Матеріал: чорнило. Колір: чорний. Зображення: суцвіття з двома листками. Напис: URZĄD GMINNY. / WIEŚ / JU[RE]CZKOWA. Тип: печатка з довільним зображенням; слово WIEŚ розміщене на зображенні. Різьба: випуклий рельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

№ 56. Громада міста Бірча представлена підписами місцевих урядовців, приватних власників, підприємців, а також одинадцятьма печатками: міської громади, домінії (шляхетського володіння), греко-католицької парафії, юдейської громади, гарбарні (шкіряного цеху), поштового відділення, телеграфічної станції, аптеки, фабрики скловиробів.

№ 57. Печатка громади Катина (*іл. 8*). Форма: круг. Розміри: Ø 35 мм. Матеріал: чорнило. Колір: темно-зелений. Зображення: людська постать, права рука зігнута у лікті, ліва – простягнена до

тварини (ймовірно, свійської свині чи собаки). Напис: DORF KATINA / SANOKER / KREIS. Тип: емблематична печатка. Різьба: контррельєф. Особливості відбитка: відтиск нечіткий.

Сфрагістичний аналіз печаток сільських громад

Датування толок. Контррельєфні печатки зазвичай є значно давнішими, ніж толоки з випуклим рельєфом [17, р. 52–53]. У контексті сфрагістики Бірчанського повіту можна припустити, що контррельєфні відбитки № 5, 7, 9, 13, 17, 24, 25 (іл. 2), 26, 33 (іл. 3), 35, 38 (іл. 4), 41, 42, 44 (іл. 5), 47 (іл. 6), 53 (іл. 7), 54, 57 (іл. 8), поставлені на документі 1876 р., були відтиснуті найдавнішими толоками. Ймовірно, їх виготовили ще наприкінці XVIII ст., коли усі галицькі села, відповідно до австрійського законодавства, отримали право мати власні печатки. Або ж їх зробили на початку XIX ст. за наполяганням окружної (чи повітової) влади, щоб унормувати документообіг сільських громад згідно з вимогами діловодства.

Дві контррельєфні печатки (№ 53, 54) містять у написі слова PANSTWO RYBOTYCZE (іл. 7). Це вказує, що толоки виготовлені принаймні до середини XIX ст., коли відповідні села належали до «панства» (шляхетського Риботицького володіння). Інші два відбитки (№ 38, 57) мають текст SANOKER KREIS (Сяноцький округ) (іл. 4, 8). Оскільки названий округ був ліквідований 1867 р., то ймовірно, що ці толоки також застосовували у середині XIX ст. Очевидно, сільські громади у 1876 р. ще використовували згадані старі неактуальні печатки, щоб не витратити кошти для виготовлення нових толок.

Печатки з випуклим рельєфом з'являються в Галичині також приблизно у середині XIX ст. У цьому контексті варто мати на увазі, що не усі села до того часу використали своє право на власну печатку. Тому нерідко перші толоки у громадах з'являлися вже у 1840–1860-х роках. Але ці печатки мали не контррельєфну різьбу, а випуклий рельєф, тобто їх застосовували не для сургучу і воску, а для мастильних матеріалів.

Типологія печаток. Майже усі відтиски, виконані контррельєфними толоками, мають емблематичний тип печатки (№ 5, 7, 9, 13, 24, 25, 26, 33, 35, 38, 41, 42, 47, 53, 54, 57), трапляються також гербовий (№ 17) і довільний (№ 44) типи.

Усі толоки з випуклим рельєфом мають тільки довільний тип, причому декор на усіх – той самий (суцвіття з двома листками). Варто зауважити, що контррельєфна печатка з довільним зображенням має такий же декор, як усі випуклорельєфні печатки (іл. 1, 5). Ймовірно, що цей збіг не випадковий, тому варто його проаналізувати докладніше.

Контррельєфна сфрагістична пам'ятка належала громаді села Войтківка. Для цієї печатки є характерними такі особливості: 1) літери легенди вирізьблені з різною висотою та з різною графічною формою, це стосується навіть однакових букв у межах одного слова (наприклад, дві літери О в слові WOYTKOWKA – зовсім різні, так само різні й обидві букви К у тому ж слові та дві літери N у слові GMINNY); 2) загалом висота літер на цьому відбиткові дуже велика, порівняно з легендами усіх інших печаток; відтак напис ледве вмістили в обідковій (відстань між буквами у слові GMINNY майже відсутня, а остання літера у цьому слові – помітно менша, ніж така ж літера Y у слові WOYTKOWKA); 3) верхній і нижній рядки легенди – не симетричні відносно зображення; 4) у написі є чотири помилки, мало б бути: URZĄD GMINNY WIEŚ WOJTKÓWKA (виділено граматично правильні літери).

Названі особливості дають підстави вважати, що печатку виготовив сільський майстер, очевидно, не надто вправний у печаткарській справі. Ймовірно, різьбяр не був автором цього декору, а запозичив його з давнішого зразка. Можливо навіть, що означену контррельєфну толоку зроблено за прикладом, узятим із випуклорельєфної печатки. Адже технічно простіше виготовити контррельєф на твердому матеріалі, ніж випуклий рельєф із каучуку. Проте такі запозичення є радше винятком, бо громадські печатки з контррельєфом переважно є старішими, ніж толоки з випуклим рельєфом. Це засвідчено низкою сфрагістичних досліджень [3, с. 434; 6, с. 234; 7, с. 18–19; 10; 11; 15, с. 13].

У будь-якому разі, саме такий тип печатки став прототипом для багатьох інших толок сіл Бірчанського повіту. Тобто, коли у певної громади виникала потреба виготовити толоку (щоб замінити стару або якщо печатки у села взагалі не було), то на ній розміщували вже апробовані зображення і напис. При цьому нові толоки виготовляли досить майстерно і не з контррельєфом, а з випуклим рельєфом.

Відтак, нові печатки стали дуже канцеляристськими: літери набули чіткого симетричного вигляду, але зображення вже не мало емблематичного змісту. Почався означений процес у Бірчанському повіті приблизно у середині XIX ст. З того часу сфрагістика сіл фактично втратила свої індивідуальні риси. Громади, очевидно вже не обирали зображення самі, а вдовольнялися стандартним для усіх зразком, який не можна трактувати як емблему. Напис на усіх нових толоках став також однотипний: URZAÐ GMINNY. / WIEŚ / і назва села. Перша частина напису розміщена в обідковій печатки зверху, друга частина – посередині печатки (на зображенні), третя – в обідковій печатки знизу.

Подібний усталений зразок печаток можна зустріти також у сфрагістиці другої половини XIX ст. серед печаток сільських громад Березівського повіту [15, s. 77, 95, 200, 221], сусіднього з Бірчанським. Врешті, достеменно невідомо, де вперше виготовлено толоку з декором у вигляді суцвіття. У Березівському повіті такий тип печатки використовували також від середини XIX ст. і не лише для сільської сфрагістики, а навіть для толоки громади міста Динів [15, s. 57]. Проте можна констатувати, що заміна емблематичного типу на довільний зробила сфрагістику обох повітів більш одноманітною.

Групування печаток за стилями авторського виконання. Кожна сфрагістична пам'ятка має певні особливості: вид різьби (або контррельєф, або випуклий рельєф), тип зображення, розмір печатки, змістове формулювання напису, розмір шрифту, схему розміщення тексту, характерні орнаментні елементи та розмежувальні лінії тощо. Враховуючи ці особливості, можна умовно виділити кілька груп печаток за стилями авторського виконання.

Зокрема, серед контррельєфних толок, прикладених до документа 1876 р., помітні стилі принаймні чотирьох майстрів:

1) № 5, 7, 9, 13, 24, 25 (іл. 2), 26, 33 (іл. 3), 35, 41, 42 – печатки емблематичного типу з характерним шрифтом і схемою розміщенням тексту; до цієї ж групи (за особливостями напису) можна зарахувати також № 17 із гербовим типом печатки;

2) № 44 (іл. 5) – печатка виготовлена, ймовірно, місцевим сільським різьбярем;

3) № 47 (іл. 6) – печатка вирізняється за формою (овал), типом (архітектурний мотив), облямуванням (чітка розмежувальна лінія

між написом і зображенням у верхній частині обідка, причому нижня частина обідка – не виділена, а заповнена зображенням) та детальністю виконання емблеми; понад те, тільки цей відбиток містить у написі слово GROMADA (український термін, записаний латиною);

4) № 53 (*ил. 7*), 54, 57 (*ил. 8*) – мають перлинні (крапкові) розмежувальні лінії та нетипову схему розташування легенди (дугою у верхній частині обідка і двома горизонтальними рядками під зображенням); також усі ці печатки містять неактуальні для 1876 р. поняття (PANSTWO RYBOTYCZE та SANOKER KREIS); до відбитків цієї групи також дуже подібна печатка № 38 з написом SANOKER KREIS, але без перлинних ліній.

Толоки з випуклим рельєфом також мають певні особливості шрифтів і декору, але загалом є однотипними: всі без винятку мають довільне зображення у вигляді суцвіття, причому слово WIEŚ розміщене на декорі; усі містять тільки зовнішні обідкові лінії, а розмежувальні лінії між легендою і зображенням – відсутні (*ил. 1*). Можливо, всі випуклорельєфні толоки були виготовлені в одній майстерні.

Висновки. У другій половині XIX ст. м. Бірча відіграло важливу роль для українців, які проживали у довколишніх селах. Адже воно виконувало функції центру повіту, у якому більшість населення було українським. Після місцевої адміністративної реформи 1876 р. центр повіту перенесено з м. Бірча до м. Добромиль. Проте національний склад його населення завжди залишався майже суцільно українським аж до середини XX століття. Під час злочинної антиукраїнської акції «Вісла», яку провела польська влада 1947 р., цілі села колишнього повіту були депортовані. Наслідки того знелюднення не подолано навіть сьогодні. Понад те, тепер потребує захисту навіть історична пам'ять про належність знищених сіл до українських етнічних територій. Тому дуже важливим є дослідження документальних пам'яток, які стосуються українських сіл у Польщі.

Так, важливим джерелом для вивчення сфрагістики сіл Бірчанського повіту є документ 1876 р. щодо перенесення центру повіту. На ньому поставлено 52 печатки місцевих сільських громад. З них 18 відтисків зроблено контррельєфними толоками, а 34 – толоками

з випуклим рельєфом. Печатки з контррельєфом переважно мають емблематичний тип, трапляються також гербовий і довільний типи. Усі толоки з випуклим рельєфом належать до довільного типу, причому декор на усіх – той самий (суцвіття з двома листками).

Контррельєфні печатки зазвичай мають давніше датування, їх виготовили не пізніше середини XIX ст., а деякі, можливо, ще наприкінці XVIII ст. Серед контррельєфних толок можна виділити кілька стилів авторського виконання, що свідчить про виготовлення цих печаток різними різьбярами. Печатки з випуклим рельєфом з'явилися приблизно у 1840–1860-х роках. У той час сфрагістика сіл повіту почала втрачати свої індивідуальні риси. Толоки для усіх громад почали виготовляти з однаковим декором, який вже не можна трактувати як емблеми сіл.

іл. 1

іл. 2

іл. 3

іл. 4

іл. 5

іл. 6

іл. 7

іл. 8

1. Голій Р. Класифікація сфрагістичних пам'яток: методичний і практичний аспекти. *Мистецька культура: історія, теорія, методологія* : доп. та повідомл. X Міжнар. наук. конф. (Львів, 18 листоп. 2022 р.). Львів, 2022. С. 246–251.

2. Голій Р. Методика каталогізування сфрагістичних пам'яток. *Мистецька культура: історія, теорія, методологія* : доп. та повідомл. XI Міжнар. наук. конф. (Львів, 17 листоп. 2023 р.). Львів, 2023. С. 200–205.

3. Голій Р. Методика класифікації сфрагістичних пам'яток (на прикладі сільських печаток Галичини пізньомодерного періоду). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника* : зб. наук. праць. Львів, 2023. Вип. 15 (31). С. 428–449.

4. Звернення Бірчанської повітової ради, 5 лютого 1876 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 2. Арк. 59–63.

5. Маркевич О. Виявлення та описання сфрагістичних пам'яток. *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР*. Київ, 1964. Вип. 5. С. 27–31.

6. Маркевич О. Документальні матеріали ЦДІА УРСР у м. Львові як джерело для вивчення сфрагістики. *Історичні джерела та їх використання*. Київ, 1964. Вип. 1. С. 233–247.

7. Маркевич О. Час і причини виникнення сільських печаток в Галичині. *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР*. Київ, 1963. Вип. 6. С. 15–18.

8. Облікова картка з описом печатки містечка Бабичі // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Від. рукоп. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 1.

9. Прохання громад Бірчанського повіту, січень 1876 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Від. рукоп. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 2. Арк. 70–75.

10. Скочиляс Іг. Герб та печатка села Панівці. *Знак*. 1995. Чис. 9. С. 4.

11. Скочиляс Іг. Печатки та символи села Устя. *Знак*. 1995. Чис. 10. С. 8.

12. Bircza. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa : Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego. Druk “Wieku” Nowy Świat N 59, 1880. Т. 1. S. 230. Bez podp.

13. Dobromil. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa : Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego. Druk “Wieku” Nowy Świat N 59, 1881. Т. 2. S. 72–75. Bez podp.

14. Himka J.-P. Galician villagers and the Ukrainian national movement in the nineteenth century. Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1988. 358, XXXVI p.

15. Karczmarzewcki A. Pieczęcie gmin jednostkowych z okresu galicyjskiego. Rzeszów : Mitel, Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, 2006. 248 s.

16. Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie ziemia i ludność. Lwów : Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich z drukarni E. Winiarza, 1899. 678 s.

17. Vocabulaire international de la sigillographie / red. S. Ricci Noè ; Comité international de sigillographie. Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1990. 389 p.

References

1. Holii, R. (2022). Klasyfikatsiia sfracistychnykh pamiatok: metodychnyi i praktychnyi aspekty [The classification of sphragistics monuments: methodical and practical aspects]. *Mystetska kultura: istoriia, teoriia, metodolohiia* : dop. ta povidoml. X Mizhnar. nauk. konf. (Lviv, 18 lystop. 2022 r.). Lviv, pp. 246–251. [in Ukr.].

2. Holii, R. (2023). Metodyka katalogizuvannia sfracistychnykh pamiatok [The method of sphragistic monuments’s cataloging]. *Mystetska kultura: istoriia, teoriia, metodolohiia* : dop. ta povidoml. XI Mizhnar. nauk. konf. (Lviv, 17 lystop. 2023 r.). Lviv, pp. 200–205. [in Ukr.].

3. Holii, R. (2023). Metodyka klasyfikatsii sfracistychnykh pamiatok (na prykladi silskykh pechatok Halychyny piznomodernoho periodu) [Methods of classification of sphragistic monuments (the case of Galician village seals of

the late modern period)]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka* : zb. nauk. prats. Lviv, 15 (31), pp. 428–449. [in Ukr.].

4. Zvernennia Birchanskoi povitovoi rady, 5 liutoho 1876 r. [The letter of the Bircha District Council, February 5, 1876] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 144, inventory III, fol. 59–63. [in Ukr.].

5. Markevych, O. (1964). Vyivlennia ta opysannia sfracistychnykh pamiatok [Identification and description of sfracistic monuments]. *Naukovo-informatsiyni biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSR*. Kyiv, 5, pp. 27–31. [in Ukr.].

6. Markevych, O. (1964). Dokumentalni materialy TsDIA URSR u m. Lvovi yak dzherelo dlia vyvchennia sfracistyky [Documentary materials of the Central State Historical Archive of the Ukrainian SSR in Lviv as a source for the study of sfracistics]. *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia*. Kyiv, 1, pp. 233–247. [in Ukr.].

7. Markevych, O. (1963). Chas i prychny vynyknennia silskykh pechatok v Ghalychyni [The time and reasons for the appearance of village seals in Galicia]. *Naukovo-informatsiyni biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSR*. Kyiv, 6, pp. 15–18. [in Ukr.].

8. Oblikova kartka z opysom pechatky mistechka Babychi [Registration card with a description of the seal of the town of Babichi] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 144, inventory III. [in Ukr.].

9. Prokhannia hromad Birchanskoho povitu, sichen 1876 r. [The request of the communities of the Bircha district, January 1876] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 144, inventory III, fol. 70–75. [in Ukr.].

10. Skochylias, Ih. (1995). Herb ta pechatka sela Panivtsi [The coat of arms and seal of the village of Panivtsi]. *Znak*, 9, p. 4. [in Ukr.].

11. Skochylias, Ih. (1995). Pечатky ta symvoly sela Ustia [The seals and symbols of the village of Ustia]. *Znak*, 10, p. 8. [in Ukr.].

12. Bircza (1880). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa : Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1, p. 230. [in Pol.].

13. Dobromil (1881). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa : Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 2, pp. 72–75. [in Pol.].

14. Himka, J.-P. (1988). Galician villagers and the Ukrainian national movement in the nineteenth century. Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 358, XXXVI p. [in Eng.].

15. Karczmarzewcki, A. (2006). Pieczęcie gmin jednostkowych z okresu galicyjskiego [Seals of individual counties of the Galician region]. Rzeszów : Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, 248 p. [in Pol.].

16. Strzetelska-Grynbergowa, Z. (1899). Staromiejskie ziemia i ludność [Old town lands and population]. Lwów, 678 p. [in Pol.].

17. Ricci Noè, S. (ed., 1990). Vocabulaire international de la sigillographie [International dictionary of sigillography]. Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 389 p. [in Fr.].

Roman Holii, Candidate of Historical Sciences, Researcher in Department of Scientific Research of Special Kinds of Documents of the Research Institute for Art Library Resources of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

The seals of rural communities of Bircha district, 1876 (from the fund of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv)

The article describes the 52 seals of rural communities of the Bircha district, which were placed on the document of 1876. The document concerns the transfer of the district center from Bircha to Dobromil.

The methods of diplomacy, archeography and epigraphy were used during the description of the seals. The description of the seals includes the following components: number in the list of communities on the document, name of the community, shape of the seal, its dimensions, material, colour, design, legend, type, carving and notes.

The article describes the document and sphragistics analysis of village seals. Special attention is paid to the dating of the seal matrix, the typology of the seals, and the style of the author's execution.

The seals with counter-relief are usually older than rubber seals with convex relief. The with counter-relief were made no later than the middle of the 19th century, and some could be made at the end of the 18th century. Mostly, those seals belong to the emblematic type. Some counter-relief seals belong to other types: heraldic seal and seal with a device. The seals with counter-relief have several author's styles. This indicates that those seals were made by different carvers.

Rubber seals (with convex relief) appeared in Galicia around the middle of the 19th century. At that time, the seals of rural communities became the same type and very stationery. The letters took on a clear, symmetrical appearance, and the images were not emblems. Rubber stamps belong to the arbitrary type. Moreover, the decoration on all seals is the same – a flower with two leaves. Rubber seals are made according to the same pattern and have lost their individual features.

Keywords: *sphragistics (sigillography), village seals, seals of Galicia, description of seals, Bircha district.*